

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА У БЕОГРАДУ

Од оснивања до првог библиотекара (1832—1853)*

1. Селидбе и попуњавање Библиотеке. — Захваљујући угледу лица која су је основала и одушевљењу с којим је јавност њен постанак дочекала, Народна библиотека је једно пола године напредовала и прикупила на 800 књига,¹ али, нажалост, ипак није било услова не само за њено даље развијање него ни за њен какав-такав рад. Пре свега, она није основана једном формалном кнежевом одлуком под бројем и датумом, нити је добила одређено руководство, особље, буџет и пропис о пословању, него више као зачетак једне јавне установе, којом су Возаровић и поједини државни службеници управљали узгредно, поред својих редовних послова. Поред овако лабавог темеља, она није имала за рад ни најпотребнијих просторија, јер у тескобном Возаровићевом дућану једва да је било места за његову књижару и књиговезницу, акамоли још за једну „јавну“ библиотеку и њене читаоце. Затим, њу је требало стручно уредити и њом управљати, а за то није било подесне личности, и руковођење њеним пословима морало се свести на добру вољу ионако заузетих нестручних службеника. Најзад, прво одушевљење није дуго трајало, добровољни приложници су се убрзо исцрпели, нове иницијативе за одржавање и унапређење Библиотеке није било, и њен је живот у самом почетку застао. Питање смештаја је, из-

гледа, било најтеже и зато је Библиотека ускоро по оснивању пресељена у просторије Штампариие, која се онда звала Типографија и која се налазила у истој улици, преко од Возаровићеве књижаре. Кад се то тачно десило, није забележено, али свакако пре 16 септембра 1833, кад је Штампарииа у целини у Крагујевац пресељена: и њено особље и „справе или машине, орудије и материјал, слова, књиге“.² За њом је мало касније пошао и Возаровић са својим књиговезачким алатом и у Крагујевцу повезивао целе зиме 1834 и почетком 1835.³ Библиотека је према овоме код Возаровића могла бити свега годину и по, од фебруара 1832 до септембра 1833. Какав је тада био њен књижни фонд и је ли он у целини пренесен у Штампарииу, није познато. А да је тамо одиста пресељена види се по томе што се о њој после 1833 у вези са Возаровићем више не говори, што је 1837 била позната под именом „Књажеско-типографијска библиотека“⁴ и, нарочито, по службеној преписци која је о њој убрзо затим вођена. Год. 1838, наиме, Министарство просвете, које се онда звало Попечитељство просвештенија, је поводом подизања ондашње крагујевачке гимназије на степен Лицеја поставило себи задатак да за своје потребе и за професоре и ђаке Лицеја набави штовише неопходних књига. Ово је био разлог да Мини-

* Скраћенице: ДАБ — Државна архива у Београду; ПП — Попечитељство просвештенија; ПИД — Попечитељство иностраних дела; ПФ — Попечитељство финансија; ПВД — Попечитељство внутрених дела.

¹ Забавник Д. Давидовића за 1833, 200.

² А. Арнаутовић, *Штампариие у Србији у XIX веку*, Београд 1912, 39.

³ Исто, 42—43.

⁴ Тросестарство сочинио Симеонъ Милутиновић Сарайлија, у Лайпцигу, 1837, 62.

старство почне стварати Библиотеку, чији је основ имала да постане доско-рашња Народна библиотека, коју је требало разним куповинама повећавати. Тако је Министарство крајем јуна 1838 препоручило Панци Хаџи-Стојицу, члану магистрата, судији и конзулу за трговачке послове Србије са земунском аустријском влашћу,⁵ да од бечких књи-жара набави каталоге, а 6 јула му је на немачком језику послало списак књига које је требало набавити за писање школских уџбеника.⁶ Хаџи-Стојица је књиге одмах поручио и Министарству послао.⁷ Министарство је, с обзиром на

⁵ Вукова преписка, II, 651.

⁶ ДАБ — ПП, 1838, бр. 27. — Списак књига гласи:

Verzeichnis

der für die fürstlich-serbischen sowohl Normal-Schulen als auch höheren Lehranstalten nothigen anzuschaffenden Bücher, und zwar:

1. Die neuesten und bewährtesten *ABC Büchlein*, die den Normal-Schulen Österreichs und anderer deutschen Bundesstaaten angefordert sind.

2. Die besten für niedrigere und höheren Volks-Schulen vorgeschriebenen *Lehrbücher*, unter welchen mag die neueste Auflage jenes von Wilmsen trefflich verfassten Lehrbücher vorzüglich zu haben wünscht.

3. Die besten Lehrbücher der *Rechenkunst*, sowohl für die Normal- als auch Gymnasial-Klassen.

4. Die vollständigsten Lehrbücher der *deutschen Sprache*, besonders aber solche die für die Schulgebrauch am besten geeignet sind, sowohl kurz als auch ausführlicher verfasst.

5. *Allgemeine Weltgeschichte* von den rümlichst bekannten Schriftstellern, deren Werke für den Privatgebrauch nicht minder, als auch für den Unterricht in den Normal- Bürger- Gymnasial und höheren Schulanstalten am vertheilhaftesten verwendet werden können, unter andern die neueste Auflage der *Weltgeschichte* v. Jetzner in 3 Theilen.

6. Zweckmässige und neueste Werke der *allgemeinen Erdbeschreibung* sowohl grösseren als auch kleineren Umfanges.

7. Die approbiertesten Werke der *Naturgeschichte*, welche in den Normal- Bürger- Gymnasial- und philosophischen Ansalten mit dem besten Vortheile gebrauch werden können.

8. Die *Naturlehre* (Phisica) sowohl weitlässig, als auch gedrängter von den allgemein anerkannten Auctoren geschriebene und besonderer Rücksicht auf die Schulfrage.

9. *Menschenlehre* (*Anthropologia*) zunächst für die Gymnasial-Klassen.

10. *Griechische und Römische Alterthumslehre* und *Mythologie* (*Antiquitates et Mythologie*

sвоје скромне материјалне могућности, било незадовољно њиховом високом ценом, па је, 10 септембра затражило од Хаџи-Стојица да му убудуће шаље рачуне како би се оно о цени уверило, јер ће у противном сáмо потражити другог комисионара, а како Хаџи-Стојица није могао ствар изменити, Министарство му је 20 септембра препустило да и даље води ствари, верујући да ће се он као родољуб бринути о користи отаџбине, и он је рад продужио.⁸

Како су Министарству биле хитно потребне стране књиге за превођење и састављање школских уџбеника, оно је

Graecorum et Romanorum) für das Gymnasium.

11. Gute Schulwerke die Dicht- und Redenkunst (*Poetica et Rhetorica*).

12. Die besten und für die Schüler passendsten Lehrbücher der *Rural-Oeconomie, Technologie, Architectur und Hydrotechnic*.

13. Die bedeutendsten Werke der *reinen und angewandten Mathematic* und der dazu gehörigen Wissenschaften, als *Algebra, Geometria, Astronomia*, usw.

14. Einige der besten Handbücher der *reinen Philosophie*, als *Logik, Metaphysik, Natur-Theologie, Psychologie* (teoretische und empirische), *Moral-Philosophie*, und *Natur-Recht*; namentlich Krugs Werke.

15. Empfelenswerteste das Ministerium der Volksaufklärung so wie die Beförderung und gute Einrichtung des gesammten Schul- und Erziehungswesens betreffende Werke.

Anmerkung. Aussen den sub № 6 berührten geographischen Werken sind für den Bedarf der fürstlich-serbischen Gymnasiums erforderlich:

a) Zwei Planingloben;

b) General Land-Karten aller Welttheile im mittleren Formate;

c) Ein grösserer und ein kleinerer Atlas, enthaltend alle oben angeführten Landkarten.

In diesen 4 letzten Punkten ausgesetzte Erfordernissen sollen, wo möglich doppelt, nämlich: ein der Russischen und ein der Deutschen Sprache ausgeliefert werden.

⁷ ДАБ — ПП, 1838, бр. 88; Хаџи-Стојица је у П-у П послао: 26 јула 1838 један пакет разних каталога од пештанског књижара Хартлебена, а из Беча 2 септембра сандук књига и 16 истог сандук мапа и 30 истог 2 сандука књига и сандук хартије са рачунима: једним Теодора Тирке из Беча на ф. 198,51 и другим на ф. 226,20, и за превоз на 60 гроша, нашо је Благајна Хаџи-Стојицу исплатила рачун на ф. 226,20.

⁸ Исто, ПП Хаџи-Стојицу 10 септ. 1838 бр. 345, 20 септ. 1838 бр. 390 и Хаџи-Стојица њему 14 и 25 септ. и 9 окт. 1838.

у јуну 1838 предложило да се у ту сврху она „мала Библиотека што се при Типографији у Београду без сваке ползе налази што скорије овамо пренесе”, па да се њене празнине попуњују са стране, што је кнез одмах усвојио и препоручио да се у том смислу пише ондашњем инспектору штампарије Јакову Јакшићу, и Министарство је још истог дана јавило Јакшићу да му у смислу ове одлуке што пре по сигурној прилици са списком пошље све књиге што се налазе у Штампарији и по један примерак од сваке књиге у њој објављене.⁹ Јакшић је 4 августа послао „један сандук књига бивше при Типографији библиотеке”.¹⁰ Министарство је овај сандук књига примило 8 августа и после два дана приметило Јакшићу да није послао ни списак књига ни све књиге, па, како је сматрало да у Штампарији има још српских, руских, немачких и словеначких књига, упитало га је да ли их има и, ако има, препоручило му је да их што пре пошље са списком и у ту сврху послало му за подвоз 1 талир.¹¹ На ово је Јакшић 23 августа послао значајан одговор у коме је дао доста драгоцених података о животу Народне библиотеке у време њене селидбе у Крагујевац, повратка у Београд и поновне селидбе у Крагујевац. Ту се каже да су Библиотеком руководили Возаровић, Исаиловић, Берман, Валтер, Рајовић, а „најпосле, вели, видећи ја у Типографији да се књиге на прочитаније од Валтера разносе. . . књиге пренесем горе, које су онде мирно стајале, а с рачуном нити ми је тко предао, нити могу ја предати, а за списак и не знам како се која зове, већ како сам их примио, онако их и шаљем. Јешче при Берману биле су оне у Крагујевцу, од којих (је) и Берман много пораздавао којекومه. Ја сам мислио да их сад овде у поредак ставим,

а кад заповедате да се шиљу, то ја и волим — мање ми је главобоља, за које вам и најусрдније благодарим. Овде истина да има јешче неколико, мени заиста ниједна не треба, које ћу вам и ове по првој прилици послати”.¹² Јакшић овде говори о Библиотеци док је била у Крагујевцу и, после, пошто је враћена у Београд, док је није вратио у Крагујевац, то јест у време његова управљања Штампаријом. А кнез Милош је њега поставио за старешину („главног надзиратеља”) Штампарије 24 новембра 1833, али је Јакшић имао великих тешкоћа са Адолфом Берманом, „директором” Типографије, који се поред њега понашао као самовољни старешина.¹³ Кад Јакшић сад каже да су књиге при Берману биле у Крагујевцу, значи да је Народна библиотека одиста тамо пресељена из Београда; а кад се жали на Валтера и Бермана да су књиге развлачили, значи да су ова двојица то чинили у Крагујевцу, где су њом могли и располагати. А то опет значи да су пре њих, то јест у Београду Библиотеком руководили Возаровић и Исаиловић. Кад, најзад говори да је он књиге спасао од разношења и да су после тога „горе” мирно стојале, значи да је он то учинио у Крагујевцу, где му их нико није предао, нити средио или пописао, и да су тако враћене у Београд где је тек мислио да их среди. Ово писмо довољно речито говори о незавидном животу Библиотеке после њене селидбе у Штампарију.

Како Јакшић није одмах поступио по жељи Министарства, оно је поново затражило да пошље од сваке штампане књиге по један примерак и заостале књиге, јер су недостајале свеске неких потребних књига, на пример I део *Физике* А. Стојковића.¹⁴ На ово је Јакшић 4 октобра послао преостале књиге осим Стојковићеве *Физике*, које није било, са

⁹) ДАБ — ПП, 1838, бр. 27, ПП кнезу 15 јуна 1838 ПП№ 47 и 30 јуна 1838 ПП№ 75; кнежева одлука од 30 јуна, 1838 ВП№ 1992; ПП Јакшићу 30 јуна 1838 ПП№ 76.

¹⁰ Исто, Јакшић П-у П 4 августа 1838 № 110 да је послао по рабацији Марку на колима Милоша из Крагујевца »1 сандук књига бивше библиотеке« и један пакет протокола за Војну

канцеларију по цени од 60 грама за превоз.
¹¹ Исто, ПП Јакшићу 10 августа 1838, ПП№ 189.

¹² Исто, Јакшић П-у П 23 августа 1838, № 114.

¹³ А. Арнаутовић, *нав. дело*, 40—41.

¹⁴ ДАБ — ПП Јакшићу 29 септембра 1838 ПП№ 476.

још 27 брошираних књига с молбом да се исплати 5 гроша рабацији који их донесе.¹⁵ Народна библиотека је на овај начин у октобру 1838 из Штампарије у целини прешла у Министарство и постала саставни део његове имовине.

Пренесена Народна библиотека је била недовољна да задовољи потребе Министарства, па се оно зато врло ревностно почело бринути да је попуњава и повећава куповином појединих књига и, нарочито, целих библиотека. Први крупан корак у овом погледу учињен је са богатом и бираном библиотеком недавно преминулог владике и чувеног ондашњег песника Лукијана Мушицког, чији нам се списак није сачувао и о којој знамо само сумарно што је имала. То је била зналачки и са укусом састављена библиотека из разних области наука и књижевности и на разним језицима. Ту су била филозофско-морална дела, као што су Хегелова *Енциклопедија филозофских наука*, Симонова *Енциклопедија*, Кругова филозофска дела, Хердерови *Хришћански списи*, *Систем свих наука* дра Хефтера, *Читанка религије* дра Нимајера, Шнелова студија о филозофском критицизму, Менделсоново дело о неумрлости људске душе, Кантова *Религија у границама чистог разума* и *Критика чистог разума*. Ту су даље дела Волтера, Дидера, Боалоа, Абеа Кондијака расправа о системама, Босијеово *Излагање католичке цркве*, Дораове *Мисли или алегорије филозофске*, Попеове *Мисли*, Морицова *Дечја логика*, Вилдерспинов превод са енглеског *Рани одгој деце*, Пелицов *Морал хришћанства*, Хелвецијев *Дух човека*, д-ра Јениша *Критика верског и моралног система*, Шлецерова *Предавања против заблуда и празноверја*, Цоликоферове проповеди. — Из класичне књижевности су била дела Пиндара, Изократа, Лизија, Калимаха, Лукијана Самосаганина, Лукреција, Вергилија, Цезара, Анакреона, Хомера, Хорација и Плутарха.

¹⁵ ДАБ — Протоколи ПП, 1838, бр. 542: Јакшић П-у П 4 октобра 1838.

¹⁶ Д-р Владимир Ђоровић, Лукијан Мушицки, студија из српске књижевности, *Летопис Матице српске*, књ. 278, 41—42.

Цицеронова писма и Марцијалова дела имао је у немачком преводу. За стару метрику служио се Хермановим делом *De metris poetarum Graecorum et Romanorum*. Од осталих класичних дела европских књижевности су били Гетеова *Ифигенија*, Лафонтен, Ариостов *Бијесни Роландо*, Дантеова *Божанска комедија*, Тасов *Ослобођени Јерусалим*, Бокачо Милтон, Молијер, Мот, Державин, Ломоносов, Клопшток, Виланд, *Хамлет*, Вексфилдски свештеник у оригиналу и од мањих Немаца Хагедорн, Биргер, Рамлер. Ту су даље за историју књижевности и за језике: Валхерова *Историја књижевности*, Харпов *Извод из књижевности*, Спорхилов *Уџбеник енглеског језика и књижевности*, Ешенбургов класичне књижевности и Ершов велики немачки речник. Ту су од Ј. Добровскога његова граматика чешког језика и *Institutiones linguae slavicae*, Шафарикови ситнији радови, од Копитара *Glagolita Clozianus* и Апендинијева граматика. Поред тога има и друкчијих дела: о римској држави, па географских, историских и много археолошких. Било је много и српских књига, скоро све важније из XVIII века и савремене.¹⁶ У Српској академији наука чува се нечији омањи списак заоставштине Л. Мушицког. Ту су седам рукописа: Ein Psalter (Stihologia), Geistliche Lieder, ein Nomokanon, Chronik vom Aleksander der Grossen, einpsalter, Мѣсяцословъ in folio, Поучење о святомъ евангелии, и 14 старих штампаних књига: Служабник Божидача Вуковића од 1519 и његов Зборник од 1526,¹⁷ београдско Јеванђеље Тројана Гундулића од 1540,¹⁸ два Служабника Божидача Вуковића од 1554,¹⁹ два Требника Божидача Вуковића од 1554,²⁰ Молитвослов Јер. Загуровића од 1570, Антологија из Св. писма „folio mit Holzschnitten, in zwei Columnen gedruckt, neuer, aber nicht russischer Druck; ein bosnisches klein Gebetbuch in i2^o, требник без почетка и краја, sher alter

¹⁷ Погрешно уместо 1536.

¹⁸ Погрешно уместо 1552.

¹⁹ Погрешно уместо Винценца Вуковића.

²⁰ Све наведено погрешно.

Druck, sonst gut erhalten, Зборник (?) in folio in Leder gebunden”²¹.

Библиотека Л. Мушицкога је имала преко 800 књига, „у оно вријеме једна ријетка и нечувена ствар у нас”. Њу је откупио кнез Милош од Лукијанова синовца д-ра Ђорђа Мушицког, али не цела, јер је један део пропао у Пешти 1838 приликом познате поплаве.²² О томе откупу знамо ово.

Министарство просвете је 10 септембра 1838 јавило Хаџи-Стојицу како је оно дознало да је библиотека Лукијана Мушицког пренесена у Србију, али не зна где, и да броји преко 1000 књига, па му је препоручено да је пронађе, да потражи њен каталог и о свему извести Министарство.²³ Хаџи-Стојица је одговорио да се библиотека налази код њега у два сандука, а каталог да је предао Књажескопридворној канцеларији.²⁴ Министарство је одмах о овој преписци обавестило кнеза, коме је рекло како је дознало да је библиотека њему „на расположеније” дата и замолило га да, с обзиром на вредност тако „одабраних књига” какве чине библиотеку ученога Мушицкога, нареди Канцеларији да преда списак и одобри куповину библиотеке.²⁵ На ово је кнез наредио Канцеларији да каталог изда, а Министарству је препоручио, да се библиотека, за коју се сад каже да броји 1066 књига, по том каталогу од Хаџи-Стојице затражи.²⁶ На ово је Хаџи-Стојица по рабацији Јовану Петковићу 30 септембра поред бечких књига Министарству у два сандука послао библиотеку Л. Мушицког²⁷ са рачуном,²⁸ и она се од овог тренутка са Народном библиотеком у Министарству просвете слила у једну библиотеку.

Од 1838 до 1844 рад Библиотеке је замро и цео њен живот се састојао у ревном настојању Министарства да је повећа било појединачном куповином

књига било читавих приватних библиотека. Тако оно и даље опомиње Хаџи-Стојица да му при набавкама не промакне која значајна књига и инспектора Штампарије да не пропусти уредно сласти обавезни примерак од сваке штампане књиге у Србији. Поклони у књигама из Србије и ван ње долазили су и даље, у чему се нарочито истицао новосадски трговац Ђорђе Кирјановић.²⁹ Ј. Јакшић је 1840 послао за „Библиотеку попечитељства” шест примерака Санакејева *Содержанија морални израженија* у преводу Јосифа Ребрића³⁰ и „Библиотеци овдашњој” шест старих српских диплома.³¹ А за Михаила де Ларју стоји у једном акту Министарства да је даровао „Народној библиотеци овдашњој” своје дело *Песнь об ополчении Игоря, сына Святослава, внука Олегова*.³² Овај је податак значајан по томе што је, види се, назив „Народна библиотека” у Министарству још увек живео.

У Библиотеци је иначе владао неред, била је без каталога и икакве евиденције, службеници којима је поверавана нису за њу марили и појединци су је, видећемо даље, разносили и упропаштавали како је ко хтео. Министарство је увиђало сву штету од таквог стања Библиотеке, па је почетком 1840 покушало да је некако среди. То је мислило да изведе са школским директорима Георгијем Зорићем и Симом Милутиновићем-Сарајлијом, којима је 15 фебруара 1840 препоручило да „налазећу се при истом Попечитељству Библиотеку” „претресу”, да књиге прегледају, попишу и каталогизирају, и нарочито да пазе на стране књиге које би се могле употребити у преводу за народне школе.³³ Макар да је Министарство овај посао сматрало за „неодложан”, оба директора су га већ сутрадан одбила, Милутиновић је то учинио увиђено, захтевом да му се

²¹ Архива Српске академије наука у Београду, бр. 7097 («... cyrillische Drucke und Manuskrifte des Musiczkyschen Nachlasses», л. 2.

²² Д-р Владимир Ђоровић, *нав. дело*.

²³ ДАБ — ПП, 1838, бр. 98: ПП Хаџи-Стојицу 10 септ. 1838 П№ 350.

²⁴ Исто, Хаџи-Стојицу П-у П 4 септ. 1838.

²⁵ Исто, ПП кнезу 17 септ. 1838, П№ 839.

²⁶ Исто, кнез П-у П 21 септ. 1838, В№ 2927.

²⁷ Исто, Хаџи-Стојицу П-у П 10 окт. 1838.

²⁸ Рачун в. под 7).

²⁹ М. Подољски, *Д-р Милован Спасић*, 4.

³⁰ ДАБ — ПП, 1840, бр. 106.

³¹ Исто, бр. 345.

³² Исто, бр. 337.

³³ ДАБ — ПП, 1840: ПП Г. Зорићу и С. Милутиновићу 15 фебруара 1840, П№ 279.

прво пошље упутство о директорским дужностима, како би се с њима упознао, и пропис о наставним књигама и наукама да би о свему могао размислити и одговорити.³⁴ Зорић је одбио с образложењем да пописивање библиотеке не спада у дужност директора школа, да је тадашњи библиотекар један каталог књига већ саставио, да би састављање новог каталога било „маловажно” и да ће време које би на њему утрошио употребити у нечем другом кориснијем, па је замолио да му постојећи каталог уступи како би се њим користио за преводјење страних књига.³⁵ Министарство је сутрадан по овом одговору стало на гледиште: да су директори, у време кад не обилазе школе, дужни да долазе у Министарство и да раде послове који се тичу народног просвећивања, па им је поново наредило да приступе уређењу Библиотеке, која се због преношења из Крагујевца у Београд налазила у највећем нереду.³⁶ Ништа нам није познато о библиотекарској каталогу о којима говори Зорић, нити имамо трага ни о томе је ли што по овом наређењу учињено, а биће да није ништа, јер директори нису ни били у могућности да што ураде из разлога што се Министарство са Библиотеком баш тада преселило из Београда у Крагујевац. Г. Зорић је у ово време, у априлу 1841, Министарству понудио на откуп своју библиотеку од „одабраних дела” по цени од 189 дуката и Министарство је било вољно да је откупи, али је Совјет одбио с образложењем да, према приложеном каталогу, њен већи део није потребан.³⁷

Недостатак једне добре јавне библиотеке морао се осећати јако међу тадашњим професорима и писцима за писање уџбеника, и за друге потребе. То је свакако био разлог што је Атанасије Николић 11 јула 1842 на седници Друштва српске словесности учинио значајан предлог: 1) да се установи Народна би-

блиотека; 2) да се с њом здружи Библиотека Министарства просвете; 3) да се за њу постави библиотекар; 4) да се за њу подигне нарочита зграда; 5) да се упуту позив љубитељима народног образовања да Библиотеци шаљу прилоге у новцу и књигама; 6) да је Штампарија обавезна дати Народној библиотеци по два примерка од сваког штампаног дела. Друштво је овај предлог усвојило и предало га свом редовном члану Петру Радовановићу да састави предлог о Народној библиотеци.³⁸ Новине српске су овим поводом објавиле да је у питању подизање „једне али знамените Народне библиотеке”. Нажалост, још увек није било организаторске снаге за овакав посао и све се свршило на предлогу. А потреба за библиотеком постојала је сваким даном све јача, нарочито међу професорима и писцима уџбеника, и њу нико боље није осећао од Министарства, које је у библиотеци гледало главно средство за образовање и коме је једном приликом, 4 јануара 1843, на његову жељу да професори Лицеја пишу у *Подунавци*, ректор Лицеја одговорио да они то не могу чинити без потребних новина и књига, па га је замолио да оно своју библиотеку учини професорима приступном.³⁹ Све што је Министарство у ово време учинило било је да је 28 јуна 1843 Штампарији обновило заборављену наредбу о обавезном примерку и предложило јој да убудуће од сваке књиге задржи примерак за своју библиотеку, а по пет примерака до достави Министарству просвете.⁴⁰

2. Милован Спасић. — Сва старања Министарства око уређења Библиотеке остала су узалудна све до 1844 године кад је за свог чиновника добило младог школованог Милована Спасића.

Рођен у селу Рековцу (Срез лепенички) 1817 године, М. Спасић је основну школу учио у родном месту, гимна-

³⁴ М. Подољски, нав. дело, 6.

³⁵ Исто.

³⁶ ДАВ — ПП, 1840: ПП Г. Зорићу и С. Милутиновићу, 17 фебруара 1840 ПМ № 303; М. Подољски, нав. дело, 7.

³⁷ ДАВ — ПП, 1841, ф. I: Г. Зорић П-у П

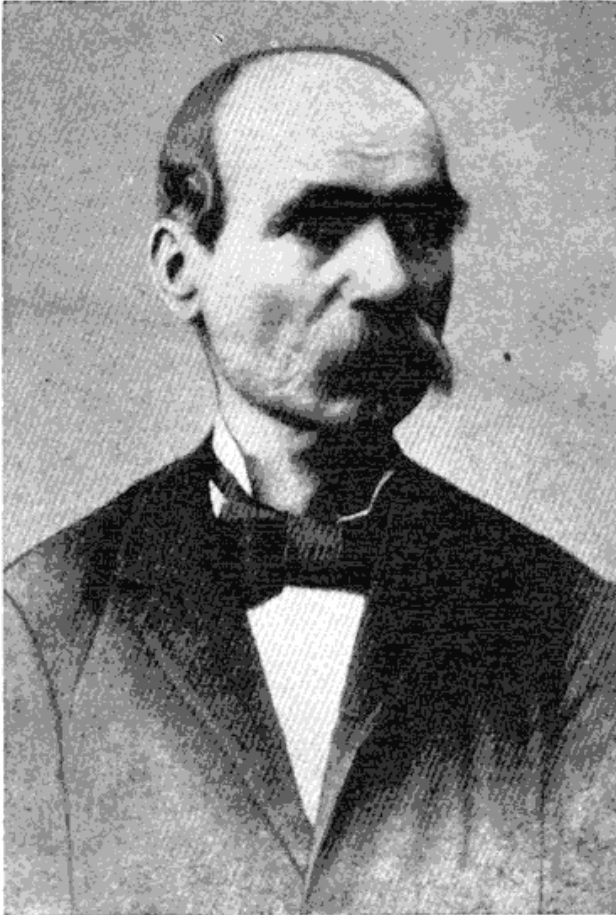
4 априла 1841, акт ПП од 7 априла 1841 ПМ № 432 и Совјета од 21 јуна 1841 № 189.

³⁸ *Биографија* Атанасија Николића, Архива САН бр. 7380, таб. 22.

³⁹ М. Подољски, нав. дело, 8.

⁴⁰ ДАВ — ПП, 1843, № 625 од 28 јуна.

зију у Сремским Карловцима (1836—1839) и Пожуну (1839—1840), а универзитетске студије од 1840 до 1843 у Халеу, Јени и Берлину, где је крајем 1843 промовисан за доктора филозофије. Чим се вратио у Србију, кнез је 13 априла 1844 донео одлуку на предлог Министарства

Milovan Spasić

Сл. 1 — Д-р Милован Спасић

просвете да се „причисли” канцеларији Министарства са платом од 300 талира годишње.⁴¹

Министарство је најзад дошло до човека који се колико-толико, макар и практично, са великим библиотекарима

упознао и њему је ставило у дужност да му Библиотеку уреди. Извештај о Библиотеци поднео је Министарству 21 фебруара 1845, а сутрадан је указом постављен за директора Западног школског округа, откад почиње његов дугогодишњи школски рад: 1845—1847 он је један од најагилнијих чланова Одбора просвештенија, претече каснијег Главног просветног савета, 1847—1870 био је члан Школске комисије, која се углавном старала око израде уџбеника; 1845 је један од првих оснивача Читалишта београдског, прве јавне читаонице у Србији у којој је до 1847 био и први књижничар; 1845—1892 активно је суделовао у раду Друштва српске словесности као његов редовни члан, а кад се ово стопило са Српском академијом наука, ова га је изабрала за почасног члана; 1861 постављен је за претседника Главног школског фонда, 1862 за управника Управе фондова, 1864 за начелника Економског одељења Министарства финансија, 1867 за секретара Министарства просвете и идуће године за начелника, а 11 јуна 1908 умро је у Београду топло ожаљен од ондашње јавности.⁴²

Немамо података кад је М. Спасић отпочео рад на уређењу Библиотеке, али с обзиром на хитност тога посла за Министарство биће да је то било убрзо по постављењу. У једној званичној полемици коју је Спасић крајем 1846 и почетком 1847 имао у Министарству са својим начелником Јованом С. Поповићем, овај је изнео своје веома неповољно мишљење о Спасићевим службеничким способностима и рекао: „... кад сам видео да се никако поправити не може, предао сам му да Библиотеку уређује, а сва друга дела сам сам отаљавао”.⁴³ Из овога излази да Спасић није предузео сређивање Библиотеке одмах по ступању на дужност, а како је извештај о њој поднео 21 фебруара 1844,⁴⁴ значило би да је на сређивању Библиотеке радио неколико месеци, свакако мање од десет.

⁴¹ ДАБ — ПП, 1844, ф. I № 537.

⁴² М. Подољски, *нав. дело*, 9—17.

⁴³ ДАБ — ПП, Збирка Р. Одавића, бр. 16.

⁴⁴ ДАБ — ПП, 1845, ф. II, № 50, л. 7 и 5

текста. Извештај су делимично објавили М. Ђ. Милићевић, *Народна библиотека у Београду*, 6—9 и М. Подољски, *Д-р Милован Спасић*, 18—23, а овде се у прилогу доноси у целини.

Спасићев извештај о Библиотеци је доста опширан и исцрпан. После увода о човековом умном уздизању међу осталим створењима, о његовим напорима да најпре знацима забележи реч па да је изумом штампе овековечи и учини и општом људском својином и о просвећеним народима, градовима и појединцима, који од давнина стварају збирке знаменитих људских дела, он прелази на Министарство просвете, које је у том просвећеном људском духу својим откупима и прилозима пријатеља народне просвете основало своју „књижницу” као „праву клицу и лучу народне просвете”. Затим приказује незавидну слику Библиотеке. Чиновници, који су се о њој старали, несвесни значаја „овог преплезног заведенија”, пустили су да се књиге „као неки беглук” разносе, било што су то сами чинили, било што су их давали пријатељима и познатима на реверс или без њих, па после реверсе, „све погубили и сатирали”; појединци позајмљене књиге нису враћали чак ни кад су постојали њихови реверси, тако да је Филипу Николићу 1853, кад је прикупљао књиге по појединим канцеларијама, предато неколико десетина реверса, од којих су најранији потицали из 1840 године и који су се после чували у предратној Народној библиотеци све до њене пропасти 1941 године; код многих чиновника самог Министарства просвете налазиле су се књиге без реверса, недостајале су књиге за које су појединци говорили да су их поклонили, није било ни половине важнијих дела, а она у више свезака нису била цела; књиге на разним језицима биле су измешане и свеске појединих дела растављене; није било трага о пореклу књига нити неког каталога или списка, нити уопште неке евиденције за „овај човечности и просвештењу сасвим противан поступак”.⁴⁵

У овако мучним приликама Спасић је Библиотеку средио, додуше на свој начин и нестручно. Он није био ближе упознат са библиотекарством и није користио савремену приручну литературу

о уређењу библиотека, него је послу приступио према свом нахођењу. Тако је све књиге поделио по језицима у три групе: 1) словенску; 2) немачку и 3) римску са грчким и осталим језицима, па је, да би измешане књиге и њихове делове лакше саставио, за сваку књигу на четвртини табака исписао име писца, наслов дела, број свезака, издање и место штампања, затим је те листиће средио по азбучном реду, па је према њима књиге увео у каталог такође по азбучном реду презимена писаца и према оним трима језичким групама направио три каталога: I — „Списак књига српски и словенски наречја”; II — „Списак књига немачки”, и III — „Списак књига латински и романски нарјечија”.⁴⁶ У каталогу је књига добијала свој број, поред кога су уношени сви они подаци са листића. Број је исписан на књизи и на листићу, а овај је стављан у књигу и из ње тако вирио да се број могао видети. Ако је дело било из више свезака, листић је носила само прва свеска, а остале само број. Овако радећи Спасић је утврдио да је Библиотека почетком 1845 имала дела:

1) српских	— — 202	} у 773 свеске	
2) руских и других словенских	238		
3) немачких	— — 638		„ 973 „
4) римских и енглеских	— — 343		„ 537 „
Свега 1421		у 2283 свеске	

Број дела утврдио је Спасић, а број свезака извео је на основу његових каталога М. Подољски, али приближно, јер је Спасић свеске („части”) узимао неједнако: некад тачно, некад као посебне књиге, а некад као њихове главе.⁴⁷ Без ових сумарних цифара се види колико је Библиотека била уништена. Ми знамо да је она већ прве године после оснивања имала на 800 књига и да их је само са библиотеком Л. Мушицког од 1066 књига и са српским обавезним при-

⁴⁵ М. Подољски, *нав. дело*, 18—19.

⁴⁶ Исто, 20.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто, 19, 21.

мерком од неких 180 књига морала имати преко 2.000, што значи да их је пропало на 600, — а да и не говоримо о другим књигама које је Библиотека од 1832 до 1845 морала добити. Спасић је на основу каталога утврдио, ако се не узму у обзир стране збирке (енциклопедије, разне „библиотеке“ и друго), да скоро ниједно српско дело од више свежака није било потпуно: Зубанов *Жил Блаз* није имао трећу свеску, од 9 свежака Возаровићева издања Доситејевих дела није било ниједне, од 4 свеске *Голубице* само друга, а од *Летописа* матице српске постојале су само распарене свеске.⁴⁸ Упадљив је сразмерно мали број српских књига према страним, свега 202, и то већином штампаних ван Србије, док је у самој Србији од 1832 до 1844 објављено на 180 књига,⁴⁹ које је Библиотека морала имати као обавезни примерак, а да и не говоримо о штампаним српским књигама у XVIII и првој половини XIX века, којих је такође морало бити, — што је све доказ да су књиге разносила лица која су их читала највише ако не и једино на српском.

Библиотека је могла имати и старих ретких књига, али су оне у каталогу унесене само као „старе словенске“ или „старе црквене“ књиге, већином без наслова, те и није утврђено које су то књиге биле.⁵⁰ Било је и новина, али их Спасић није унео у каталог, већ је само назначио да их ваља повезати. Да ли је било још каквих предмета као рукописа, писама, карата, слика и друго, из Спасићева каталога и извештаја се не види. Како су књиге изгледале по струкама, Спасић није забележио. То је намеравао да учини М. Подољски на основу Спасићевих каталога,⁵¹ али нам није познато да је то и урадио. Спасићев каталози су чувани у Народној библиотеци све до 1941, кад су са осталом њеном имовином изгорели, а, нажалост, нису објављени, те се о њиховом књижном фонду не може говорити више од онога што је рекао М. Подољски.

После извештаја о Библиотеци Спасић је учинио предлог шта да се уради

да „опште благо“ овог „неоценимог“ и „благородног заведења“ убудуће не пропада: 1) док не добије свој локал, да се држи у орманима „под затвором“; 2) да се њеном повећању и добром реду тим већа брига поклони што је она српско-државна књижница, којој су дароване књиге од љубитеља народне просвете; 3) да се повери једном чиновнику да њом у сваком погледу руководи и за њен ред одговара, и 4) да се том чиновнику пружи потребна средства за њено чување, и да се пропише упутство, макар и привремено, за њено коришћење. Министарство ништа није учинило по овом предлогу, а Спасић је сутрадан по извештају указом постављен за управитеља основних школа.

Спасић је, међутим, одмах после овога службено наставио бригу о Библиотеци. Он је од 1845 био један од најактивнијих чланова Одбора просветенија, у чију је дужност, између осталог, спадала и израда школских уџбеника, у којима се осетила велика оскудица и до којих се долазило тешко, у првом реду због недостатка потребне литературе. Библиотека Министарства за то није била довољна и Спасић је 14 новембра 1845 поднео Одбору предлог каква би библиотека Министарству била потребна. Полазећи од тога да се просвећени народи такмиче ко ће већу библиотеку имати и да ни најумнији људи не могу ништа без књига написати, он истиче тешкоће Одбора кад је о свим питањима решавао на основу здравог разума и без потребних књига из којих би сазнао како су разна питања у свету решавана, па је предложио да Одбор поднесе Министарству претставку у којој ће тражити: 1) да се набаве школске књиге оних држава које стоје на вишем степену просвећености; 2) да се засад почну набављати бар књиге које се тичу Словена уопште и Срба посебно, и 3) да се донесе наредба како би се књиге постојеће Библиотеке могле без штете користити. Одбор је 12 априла 1846 у овом смислу поднео Министарству предлог у коме је нагласио „да код нас

⁴⁸ Исто, 21.

⁴⁹ Исто.

⁵¹ Исто.

не само народна чест и полза налаже, него већ и крајња нужда зактева да се једанпут јавна књижница подигне", јер се страни књижевници у Србији ничему тако не чуде као недостатку библиотеке, а Срби би могли да се угледају на Румуне, чије је стање слично српском, па су у Букурешту подигли јавну библиотеку која им „народни понос узвишава". И најученији народи заснивају свој напредак на радovima претходника, који су им познати из књига, па се код нас утолико пре не може мислити на писање школских књига без једне добре библиотеке, која би у прво време могла бити смештена и у приватној згради. Она би била јавна „народна књижница", која би то морала бити у правом смислу речи, тј. имала би све српске књиге, све књиге које се тичу Срба и Словена уопште, па онда све потребне књиге за државна надлештва, школске књиге за сваку струку и, усто, за Министарство просвете, и књиге о уређењу школа у најпросвећенијим државама. Да би се избегли превелики трошкови куповином нових књига, Одбор је предложио да се за почетак из разних надлештава прикупи она прилична количина књига које већим делом нису за канцелариске потребе, а после тога ће бити повећана и приватним поклонима уколико код света заслужи поверење и поштовање, и ако њом буде руководило нарочито одређено лице, „књигохранитељ". Потребне књиге за писање школских уџбеника нису скупе и могле би се набавити.⁵² Министарство је ову претставку спровело Совјету с објашњењем да се „засада не можеду књиге на једно место скупити и књижница установити", на што је тек 3 септембра 1848 Совјет са кнежевим одобрењем решио да предлог „о заведењу једне опште и јавне књижнице... треба одложити док нарочитог за њу зданија не буде, што књижница није таква ствар да се сваки час покретати може".⁵³

Године 1851 неко је у *Новинама српским* у чланку „О потреби једне опште књижнице у Београду" тражио да се

поред штампарије, школа, књижара и Друштва српске словесности пре свега мора обратити пажња на што скорије оснивање библиотеке, која би се могла започети прикупљеним књигама из Министарстава, чији би се сувишци могли продати и од тог новца куповати друге потребне књиге, и то би био основ који би се током времена куповином повећавао.⁵⁴ Но, од такве библиотеке није било ништа све до 1853 године, кад је за њеног руководиоца постављено нарочито лице, библиотекар. Док је до те одлуке дошло, позитивно је било само оно што је урадио Милован Спасић, који је за Народну библиотеку значајан: 1) што је први, као службено лице, заставио њено пропадање и у њу унео изванредан ред; 2) предложио је да добије карактер јавне државне и општенародне библиотеке; 3) одредио је да се за њу набављају најпре све српске књиге, па онда оне што се тичу Срба и Словена уопште; 4) предложио је да се у њу слију књиге из ондашњих надлештава; 5) предложио је да се за њеног руководиоца постави нарочити чиновник министарства који ће њом управљати и за њу одговарати; 6) тражио је да се за њу пропишу правила и 7) да добије свој локал. Оваквим својим радом Спасић је, иако нестручњак, за Библиотеку учинио доста и својим здравим мислима умногоме указао на њен будући пут.

3. Ново попуњавање Библиотеке. — Из овога периода ваља истаћи бригу Министарства да Библиотеку повећа откупом приватних библиотека Јернеја Копитара и Михаила Германа. Цео тај посао водио је од стране Министарства његов начелник Јован С. Поповић, ондашњи организатор просвете у Србији и један од најобразованијих Срба свога времена.

Ј. Копитар, чувени славист и познати пријатељ В. Карацића, умро је у Бечу 11 августа 1844 и за собом оставио драгоцену збирку рукописа и старих штампаних књига, коју је пошто-пото хтео да купи руски научник М. И. Погодин. В.

⁵² Исто, 24—27.

⁵³ Исто, 27.

⁵⁴ Исто, 27—28.

Караџић му је већ 18 августа 1844 јавио да се не зна шта ће бити с Копитаровом библиотеком, а Погодин га је 18 септембра хитно и топло замолио за помоћ да је купи, чак, ако треба, да он, Вук, узајми новаца и откупи је за њега, па је и П. Шафарика замолио да му у томе помогне.⁵⁵ За Копитарову библиотеку се заинтересовало и српско Министарство просвете, које је у мају 1845 известило Совјет да је приватним путем и из новина дознало о продаји „врло важне” Копитарове библиотеке и замолило га је да одлучи да ли да је српска влада откупи.⁵⁶ На ово је кнез у споразуму са Совјетом решио да се библиотека откупи пошто једно способно и поверљиво лице у Бечу види њену вредност и цену.⁵⁷ Министарство је у ову сврху одредило Тимотеја Кнежевића, секретара Министарства иностраних дела, који је имао у Бечу да састави каталог књига с ценама, да се о цени обавести код бечких и пештанских књижара, да наведе како су књиге повезане, па о свему да извести Министарство.⁵⁸ Кнез је решио да се лицу које буде ишло у Беч изда 60 талира на име путног трошка.⁵⁹ Кнежевић је посао у Бечу обавио и у јулу 1845 послао Министарству извештај са приложеним штампаним каталогом: да библиотека има 1078 дела у 2137 књига, што су бечки књижари проценили на 800 ф. сребра, а многе књиге, рекли су му, ретке су и не би се могле никако набавити, док је старатељ Копитарове заоставштине др Бах библиотеку проценио на 5000 ф., па, ако од некога добије оволику цену до краја августа, даће је, а, ако не, одредиће до краја септембра лицитацију, на којој ће продавати књигу по књигу. Пруска влада му је била понудила 1 500 ф. Каталог, који се чува у нашој Државној архиви, саставио је др Бах, а Кнежевић

примећује како је чуо од учених људи да др Бах „више продаје име и глас покојника него саму вредност . . . књига”, и да је цена од 5000 ф. превелика иако има књига од велике вредности, нарочито за српску владу. Зато је предложио Министарству да се према каталогу обележе књиге које би требало откупити, што би се могло поверити бечкој трговачкој кући К. Г. Спирта, која би ствар уз проценат извела са антикварима, а, завршава Кнежевић, влада би се могла обратити и Вуку Караџићу. Министарство је Кнежевићев извештај 27 јула спровело Совјету на решење.⁶⁰ Кнез је на предлог Совјета 14 августа усвојио Кнежевићев предлог: да се по каталогу начини списак потребних књига и да се оне на лицитацији откупе.⁶¹ Најзад је Министарство 29 августа писало београдском владином банкарку Јанаћу Куманудију да се обавести од свог бечког комисионара хоће ли се и кад Копитарова библиотека лицитирати, па да о томе извести.⁶² Старања српске владе била су узалудна. Старатељ Копитарове заоставштине уступио је, из родољубља, његову библиотеку љубљанском Лицеју по цени од 1400 ф., док су понуде биле: из Берлина 2.200 ф., из Русије 10.000 ф. и из Париза 3.000 ф.⁶³ О овоме је Вук обавестио Погодина 7 септембра 1845.⁶⁴

Стерија, односно Министарство просвете, били су боље среће са откупом библиотеке М. Германа, која је имала 312 књига и мапа. Министарство просвете је било дошло до списка ове библиотеке, који је Германова удовица била послала из Букурешта у Србију, и нашло је да би је по својој важности требало откупити за државну библиотеку, па је почетком априла 1844 замолило Министарство иностраних дела да преко своје Агенције у Румунији упита Герма-

⁵⁵ Вукова преписка, VII, 492—493.

⁵⁶ ДАБ — ПП, 1845, ПП Совјету 25 маја 1845, ПП№ 560.

⁵⁷ Исто, Совјет кнезу 31 маја 1845, № 525 и кнежева одлука од 14 јуна 1845 ВП№ 829.

⁵⁸ Исто, ПП Совјету 21 јуна 1845, ПП№ 672.

⁵⁹ Исто, кнежева одлука од 25 јуна 1845, ВП№ 709.

⁶⁰ Исто, Кнежевићев извештај од 17 јула

1845 и спроводни акт ПП Совјету од 25 јула 1845, ПП№ 905.

⁶¹ Исто, Совјет кнезу од 4 августа 1845, № 882 и кнежева одлука од 14 августа 1845, ВП№ 1284.

⁶² Исто, ПП Ј. Куманудију 29 августа 1845, ПП№ 1041.

⁶³ А. Ивић, Архивска грађа, III, Београд 1932, 56—57.

⁶⁴ Вукова преписка, VII, 495.

нову удовицу за цену библиотеке,⁶⁵ на што је ово дознало да је цена без ормана 200 дуката.⁶⁶ Како се библиотека већим делом састојала од руских и немачких књига које Министарство просвете није имало и које су за Србију биле потребне, Стерија је инвентар библиотеке доставио Совјету с мишљењем да се откупи, утолико пре што цена није била висока.⁶⁷ Кнез је почетком августа у споразуму са Совјетом куповину одобрио,⁶⁸ и Министарство просвете је преко Министарства иностраних дела о томе известило Германове удовицу с напоменом да она библиотеку достави у Србију и да одреди лице које ће примити новац.⁶⁹ Германова удовица је одредила Стојана Симића да уместо ње прими новац, а у погледу превоза библиотеке пристала је, иако јој је због сиромаштва било тешко, да га плати до румунске границе, а одатле да то учини српска влада, а ако се ова ни с тим не сложи, она ће тражити могућност да плати цео превоз.⁷⁰ Кнез је у споразуму са Совјетом решио да се библиотека од румунске границе до Београда пренесе о државном трошку, о чему су извештени Германова удовица и државни благајник Јанађије Кумануди, који је имао да библиотеку пренесе од границе до Београда и да о томе поднесе рачун.⁷¹ На питање Германове удовице коме да преда библиотеку на граници, одговорено јој је да је преда Јанађију Куманудију, који је питање предаје књига с њом уредио лично у Букурешту,⁷² и она је библиотеку послала до Радујевца 29 августа 1846, којом је приликом неке књиге што су по

каталогу недостајале заменила другим.⁷³ Кумануди је библиотеку допремио уредно и за њу су исплаћени сви трошкови, и они што нису били предвиђени.⁷⁴ На дан 17 децембра 1846 извршена је последња формалност око исплате Германове библиотеке.⁷⁵ Списак ове библиотеке се данас у Државној архиви не налази.

Док је Стерија за своје Министарство с једне стране набављао књиге и библиотеке, дотле се јавила потреба да одмах по пријему Германове библиотеке постојећу Библиотеку Министарства за неколико књига смањи. За новоосновано Лекарско друштво стварана је библиотека и Министарство унутрашњих дела је на предлог свог Санитетског одељења 13 јануара 1847 затражило од Министарства просвете да му за библиотеку Лекарског друштва из своје библиотеке уступи „на надзирање”, то јест на употребу, све књиге које се односе на лекарство, и Министарство просвете му је 6 фебруара 1847 уступило 47 таквих књига.⁷⁶ Нешто касније, 1850, Министарство унутрашњих дела уступило је Министарству просвете 126 књига које нису спадале у његову струку.⁷⁷

У ово исто време Министарство просвете је повећало своју библиотеку књигама хајделбершког професора Морштата, чију је библиотеку његова удовица намеравала да прода. Коста Ј. Цукић, ондашњи професор Лицеја, обавестио је 20 јануара 1850 кнеза Михаила да је као студент у Хајделбергу чешће посећивао Морштата и упознао његову библиотеку, да ова има отприлике 15—20.000 књига,

⁶⁵ ДАБ — ПП, 4 априла 1845, ПП№ 429.

⁶⁶ Исто, Српска агенција у Румунији 8 јуна 1845, бр. 84 и ПИД 23 јуна 1845, И№ 1093.

⁶⁷ Исто, ПП Совјету 22 јула 1845, ПП№ 689.

⁶⁸ Исто, Совјет кнезу 28 јула 1845 № 875 и кнез Совјету 3 августа 1845, В№ 1241.

⁶⁹ Исто, ПП 5 септембра 1845, ПП№ 982.

⁷⁰ Исто, ПИД 26 јануара 1846 И№ 165.

⁷¹ Исто, ПП Совјету 13 фебруара 1846, ПП№ 142, кнежева одлука од 2 марта 1846, В№ 235; ПП 5 марта 1846, ПП№ 271.

⁷² Исто, ПИД 2 априла 1846, И№ 639; Срп. агенција у Букурешту 5 августа 1846, № 78; ПИД 16 августа 1846, И№ 1597; ПП 21 августа 1846, ПП№ 1019; ПИД 27 августа 1846, И№ 1681; ПП Куманудију 31 августа 1846, ПП№ 1055;

Кумануди 3 септембра 1846, № 846 (ПП№ 1091).

⁷³ Исто, Срп. агенција у Букурешту 2 септембра 1846, № 82 (ПП ПП№ 1153); ПИД 13 септембра 1846, И№ 1816.

⁷⁴ Исто, ПП 9 новембра 1846, ПП№ 1363 и 14 новембра 1846, ПП№ 1363 и 1815; Совјет кнезу 20 новембра 1846, № 756; кнез 2 децембра 1846, В№ 1649.

⁷⁵ Исто, Признаница ПП од 17 децембра 1846, ПП№ 1515.

⁷⁶ ДАБ — ПП, 1847, ф. II, № 71: ПВД 13 јануара 1847, В№ 29; ПП 6 фебруара 1847, ПП№ 59; ПВД 10 фебруара 1847, В№ 197.

⁷⁷ Исто, 1850, ф. I, Ар. 32, К. 3. ПВД 18 јануара 1850, В№ 144; ПП 24 јануара 1850 ПП№ 96.

да је значајна нарочито по књигама из филозофије, историје, политичке економије и права свих важнијих европских и америчких држава, нарочито за новије време, чим би могла да послужи не само за основ, него уопште за једну савремену библиотеку; затим има и Морштатових рукописа, јер је он око 1815 био секретар на разним конгресима, а цена библиотеци није велика: три до пет хиљада талира, док се њене књиге у књижарама не би могле добити ни за 15.000 талира, чему још треба додати за подвоз 522,50 ф.⁷⁸ Кнез је Цукићеву претставку доставио Министарству просвете да проучи вредност библиотеке и поднесе извештај Совјету.⁷⁹ Тада је у Хајделбергу студирао као државни питомац Јован Ристић и Министарство просвете му је јавило да је дознало да ће се библиотека продавати на лицитацији 15 августа п.н. и доставило му је списак од 103 књиге из каталога и преко благајника Куманудија 200 форинти за њихов откуп.⁸⁰ Продаја књига је одржана 28 октобра п.н. и Ристић је од назначених књига купио само 52, остало није, нешто због преви-соке цене, а нешто што су биле у рђавом стању; за остатак од послатог новца купио је по каталогу других књига 41, и све послао препоручено преко шпедитера Салца 13 јануара 1851.⁸¹

4. Смештај Библиотеке. — Откако је пресељена из Државне штампарије у Министарство просвете, Библиотека је остала стално у просторијама Министарства, с њим се селила у Крагујевац и Београд и у Београду на разна места: 1840 у Београду је била у бившем „војничком шпитаљу”, негде близу са-

дашњег Студентског трга, одакле се после оне наредбе Зорићу и Милутиновићу од 17 фебруара 1840 преселила у Крагујевац, па се почетком маја 1841 вратила у Београд, где је Министарство за своје потребе узело кућу кнегиње Љубице на Сави, шест соба на спрату за своје канцеларије и три собе за министров стан, а како за Библиотеку није било места, оно је 30 маја 1841 тражило од Совјета одобрење да за њу узме под кирију у истој згради на доњем „боју” две магаче са по једном собом, што Совјет није одобрио, јер је сматрао да је горњи спрат довољан за целокупни смештај Министарства, и ово се са Библиотеком преселило у касарну — каснију Народну скупштину „на Врачару”, где је остало до марта 1842, одакле се, како изгледа у октобру те године, преселило у садашњу Улицу Седмог јула у зграду некадашње Учитељске школе, а сад Академије позоришне уметности, иза Љубичиног конака, садашњег Завода за заштиту споменика културе.⁸² Ту се Библиотека налазила 1844 у министарској дворани за седнице, у којој су радили министар и начелник.⁸³ Књиге су биле смештене у орманима „за растављање и састављање и скопљење”, које је, њих седам, приликом последње селидбе оправио столар Димитрије Савић.⁸⁴ Спасић је тражио да се књиге у орманима држе затворене.⁸⁵ Одавде се Министарство са Библиотеком преселило у некадашњу „тобцинску касарну”, на простору између предратне Војне академије и Сарајевске улице, где је у наше време подигнута зграда за министарства и где је Библиотека 1853 добила свог првог библиотекара.⁸⁶

⁷⁸ ДАБ — III, 1855, ф. II, бр. 133: писмо К. Л. Цукића кнезу од 22 јануара 1850.

⁷⁹ Исто, ПИД 27 јануара 1850, В№ 91.

⁸⁰ Исто, III Ристићу 24 јула 1850, П№ 185; Кумануди II-у II 16 августа 1850, № 245.

⁸¹ Исто, Ристић II-у II из Хајделберга 25 августа 1850 и 31 јануара 1851.

⁸² М. Подољски, *нав. дело*, 7, 22; М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 34.

⁸³ М. Подољски, *нав. дело*, 22.

⁸⁴ Исто.

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ М. Подољски, *Филип Николић*, први правителствени библиотекар, Београд 1930, 32; М. Ђ. Милићевић, *нав. дело*, 34.

ПРИЛОГ

ИЗВЕШТАЈ МИЛОВАНА СПАСИЋА ПОПЕЧИТЕЉСТВУ ПРОСВЕШТЕНИЈА

Високославному Попечитељству просвештенија прекорно изјестије Милована Спасића о књијници високославног Попечитељства просвештенија.

Као што тело човеково не може наједанпут засвагда своје потребе задовољити и непрестано рану и неговање потребује да своје силе у моћ пита, крепи и развија, — тако ум, који човека над свим осталим божјим створењима узвишава, неопходимо потребује поткрепљивање и напајање. Ово последње тим нужнијим и важнијим постаје што се телесна природа човека поне за магновеније или кратко време наситити и задовољити може, а умна довека никако, и што је прво својство и осталим створењима, а последње само човеку. Највећа пак важност умне и душевне ране у том се састоји што се ова за никако на свету богатство купити не може и што је у бесконачност крај свој спустила.

Ум је човечески, борећи се с великим теготама у прибављању душевне и умне ране тражио себи неку помоћ и олакшање, и изнашавши најпре знаце¹ којим ће речи говора означити, за овим на исте и[x] сходно и удешио ставити, напослетку и величествено пронађење печатњу², тако је се здраво помагао и успео, да помоћу овог откривења, код куће седећи, најудаљеније народе и њину вештину познати и себи је присвојити може; као и то, плодове свог ума најдоцнијим³ потомству оставити. Овај је корак Богу подобног створења човечество на прави и узвишени степен његов подигнуло, и само овом човечество за свој високи степен данашњег просвештења благодарити има.

Срећњији и на вишем степену стојећи народи почели су још пре откривења књигопечатње све паметодостојне ствари и умна дела људства, па ма се у чим било састојала скупљати, као сваку светињу хранити; но ово је врло ограничено било и донде остати морало док се художество печатње открило и по свету распростраило није. Али за овим собрање умни и паметодостојни дела сасвим други вид узме, и данас је до тог степена дошло да сви народи и државе, а и јединствени градови и

људи између себе, саревнују који ће већу збирку умни дела и вештине човечества имати. — Да, и сам вечни живот народа, тј. историја, на овим најпостојаније и најтврђе основоположење своје просвете и суштества налази.

Ово је отуда постало што су народи и државе увидели да се само овим путем умна и преполезна дела сви[x] и најмудрији[x] људи присвојити могу, средством који[x] да свој ум крепе, подрањују и усавршенствују. У смотрењу пак историје добива се што се само они народи и државе просвештеним назвати могу које мудрост и вештину сви[x] народа и јединствени[x] људи уважавати, од ње се ползовати и као сваку светињу чувати знаду.

Ово имајући у виду и наше је отечествољубиво правитељство на подизање књијнице тим више жртве приносити почело што је увидило да се ни најумнији људи, средства књијга лишени, у никаквој струки науке усавршенствовати не могу и што је ово и подобно заведеније најсходнији пут семе просвештења по народу сејати, дух књијевности пробудити и историческу важност придобити.

По овој великој потреби и неопходности и у нашем је отечеству још пре неколико година, које пожртвовањем правитељства, које пак богатим прилозима јединствени[x] љубитеља народног просвештења, неопјенимо заведеније »књијнице« почето и у Попечитељству просвештенија, као правој клици и лучи народне просвете, основано. Но шта је било са овим преполезним заведенијем и како је успело? Чиновници, којима је у дужност спадало да се о добром поретку и успеху свог заведенија старају, нису марили што су се књијге као неки беглук разносиле и што ће им се изображенији људи у смотрењу непоретка и малоуважења овог преполезног заведенија дивити и чудити; него су по својој вољи, како је који стигао и ктео, разносили и својим пријатељима и познатима на реверсе или без ови[x] издавали, па не одговарајући за књијницу нису исте — реверсе — чували, него све погубили и сатарили.

¹ Место знаке.

² Место печатње.

³ Место најдоцнијем.

Овај човечности и просвештењу сасвим противан поступак са општим благом сведочи и само стање саме књижнице, будући да ни она знаменитији[x] и из више части састојећи[x] се дела цела нису. Шта је пак разнето и пропало, онда би се само савршено уверити се могли кад би икаквог каталога од буди којим начином прибављени[x] књига имали; јер сам од више поштени[x] људи и љубитеља народног просвештења слушао да су многе књиге у речи стојећој књижници поклонили, од који[x] се данас мало која у истој налази. Даље сведочи и то што се код многи[x] чиновника књиге из Попечитељства, без да игди икаква реверса има, налазе, које, ако човечности не буду притјажавали, да и[x] сами и својевољно надлежној књижници поврате, пропасти морају.

Оваки непоредак, кад сам срећан био учесником званичне дужности високославног Попечитељства просвештенија бити, видећи, нађем се побуђеним исту књижницу по могућству мом у поредак довести. Но осим други[x] незгода, као: да нигде никаква каталога нема, да су сви[x] језика књиге измешани, части растављене итд., највеће ми је препоне то чинило што све књиге које књижници принадлеже при руци нисам имао, а неке (всује труд мој) и данас немам, нити управо знам које су.

При оваквим препонама наравна је ствар да исту књижницу у пожељени поредак довести нисам могао, но колико сам год у стању био учинити, учинио сам, о чему се и усуђујем високославном Попечитељству просвештенија ово препокорио известије поднети.

I — Означење дела колико има:

1. српски[x]	202
2. руски[x] и други[x] славенски[x]	238
3. немачки[x]	638
4. римски[x] и енглески[x]	343

свега, дакле, има дела 1421

Примјечанија:

1. Између сви[x] дела има неки[x] која нису цела (које се из каталога лако дознати може) и која би нужно било потпунити, јер иначе скоро ништа у књижници не значе. Напротив овога има од неки[x] више егземплара које би књижници Лицеума дати требало. — Новине (које нису записане) и нека невезана дела да се не распу и тако пропадну, треба дат везати.

2. Књиге за које се зна (а и оне за које се не зна, ако се каква открије) да су на употребленије неким лицима дате, нужно је, ако нумера на себи немају, а у каталогу су записане, да се нумерирају, кад се поврате; ако пак ни у каталог уведене нису, а оно да се као и остале у поредак доведу.

II — Начин по којем је при наређивању књижнице поступано

1. Књиге су подељене на три главна језика: славенски, немачки и римски с грчким и осталим језицима, и по томе у три понаособна каталога уведене.

2. Да би лакше измешане књиге и части изнашао и саставио, сваког је дела наслов, као: ког је списатеља, под каквим оглавленијем, колико је части, које је изданије, гди је и кад је печатано, на четвртини табака написан.

3. Књиге су по презименима списатеља у каталог по аз, буки уведене и означене: под каким је које оглавленијем изишло, колико и који части дела има, гди су и кад су печатана и под којом нумером стоје.

4. Нумера је написана на цедуљи, која се је из дела тако помолила да се нумера видити може; но ако се исто дело из више части састоји, онда нема на свакој части цедуља, него су изнутра с нумером, као и прва част, снабдевене.

III — Напомене о будуштом поступању с књижницом

Да се не би и отсад као досад са овим неопштемим и општеполезним заведенијем поступало, опште благо пропадало, и тако о неуважењу овог благородног заведенија, следоватељно просвештења, тако противно и цели несходно мјенија распростирало, а напротив, да би овако преполезно заведење, које ће за наше премладо отечество бесумње од онаке превелике ползе бити као што би Александриска библиотека за цео свет била да је нису нечовечни варвари спалили, напредовати могло, нужно је и пренужно да се:

1. док се особити локал за књижницу не определи, иста у орманима под затвором држи;

2. о умножењу и добром поретку тим више постара што је иста књижница уједно и српскодржавна, како су ове књиге од љубитеља народног просвештења српскодржавној књижници дароване, истој присајужене;

3. једном од чиновника истог Попечитељства вовјерити који да с њом у сваком смотренију рукује, за изискујемо поредак стара и под одговором за исту стоји; и тако

4. да се вовјереном чиновнику хранитељна средства даду и наставленије бар привремено, особито у смотрењу уживања књижнице, пропише; инече је целъ овог преполезног заведенија мимоиђена и забадава ће Правитељство на њега трошити.

Примјечаније у смотрењу Музеума

Да важност Музеума не описујемо будући је општепозната и да не узмемо што срећни народи и државе милионе на сабрање художствене и историческе древности троше и што не само отечествене него и сви[x] остали[x] народа древности са повеликим жртвама скупљају и као сваку светињу чувају; но да погледамо је ли време да се и код нас на сабрање, бар отечествене древности, веће вниманије обрати.

Древности и знаци негдашње српске величине, власти и славе, под дугим владјенијем нечовечни[x] варвара, јесу од части сасвим пропале, од части по страним државама и народима разнете, а од части се у свом отечеству у потаји и незнањству задржале и сачувале. Што се прве и друге древности тиче, није умесно овде спомињати, но тим више најучтивије усуђујем се о древностима које су се у нашим отечеству сачувале споменути што сам видио да се високославно Попечитељство просвештенија отечески стара такову колико је год више могуће скупити, и тако, као најдрагоценију светињу и жива историческа доказатељства о бићу и слави народа српског од пропасти сачувати.

У нашим се отечеству древности, особито стари новци тако често налазе да скоро свака знатнија кућа понешто притјажава или, ако ништа више, а оно домаћин на кеси везан стари новац има. За ове древности слабо је који до нашег времена питао и тражио и[x], но сад се многи, које спикуланти, које пак други љубитељи и уважатељи древности налазе који непрестано исте и са великим трошком скупљају.

Из овога се лако предвидети може да на истим древностима тако дуго изобилувати нећемо, него ће се прекупити, у туђе земље изнети и тако се ми њи[x] навеки лишити.

Ово је бесумње и бивше Попечитељство просвештенија с неке стране увидило, због чега је и почело било за Музеум српски древности збирати; но, не хранећи и[x] као што би оваку општеполезну и управо свету ствар народа хранити надлежало, пропасти су морале без да се и знати може колико је и шта је било

Високославно Попечитељство у сљедству велеважног расписа свог под 10 маја 1844 год. П.№ 688 добило је прилично количество стари[x] новаца и друге древности за Музеум српски, и непрестано се најревностије стара ово неоценимо и за историју преважно заведеније по могућству свом умножити, за које ће дело и најпознији потомак с највећим одушевљенијем оним славним својим прецима, који су тако знаменито заведење основали, подигли и умножили, благодаран бити. Но да би ово преважно и за нас неоценимо заведеније, колико је год могуће боље успети могло, најучтивије усуђујем се приметити да је неопходимо нужно да се:

1. у особитом орману под тврдим затвором хране и чувају;

2. у каталог с тврдим корицама везан записују и нумерирају;

3. протокол особити начини, у који да се и најмањи новчић и друга древност заведе и под номеру стави; и тако

4. да се за сваки и најмањи поклон Музеуму учињен не само као досад благодарност и благовољеније посредством новина приложнику изјави, него и то дода: под којом је номером исти поклон у протокол Музеума српског уведен.

Ово највише из тог побуждења споменути усуђујем се што би се већа гаранција публикуму о чувању исте древности дала, будући да је поверење у овом смотрењу код публикума бившим Попечитељством, особито Музеума хранитељем, тако повређено да сам од многи и отмени[x] чиновника слушао да би и они неке знатне древности Музеуму српском врло радо поклонили кад се не би бојали да ће као бивше пропасти.

Уосталом тврдо сам уверен да високославно Попечитељство просвештенија ова неоценима и општеполезна заведенија у много бољем и опширнијем виду у сваком смотрењу има него што сам ја овди укратко најучтивије споменути слободу узео; но ипак срцу одолети ни сам могао да приликом овом бар у неколико

речи о овим општеполезним заведенијама не учиним. Јесам и свагда остајем

високославног Попечитељства
просвештенија препокоран

у Београду Милован Спасић
21^г фебруара дужности столоначел. испол.
845 Попеч. отправаљајући
Белешка Попечитељства:

Примљено 27^{ог} фебруара 845. П. № 200

Државна архива у Београду, Министарство просвете, 1845, ф. II, № 58, л. 7 (5 текста). М. Ђ. Милићевић је у *Гласу СКА*, V (1888), 6—9, овај извештај објавио делимично и по концепту, који се унеколико разликује од оригинала, а овде се доноси у целини према оригиналу.

LA BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE BELGRADE (1832—1853)

Depuis sa création jusqu'au premier bibliothécaire

M. KICOVIC

1. Le déménagement et l'enrichissement de la Bibliothèque. — Grâce à l'autorité des fondateurs et à l'enthousiasme qui a accueilli sa création, la Bibliothèque Nationale connut une époque de prospérité et réunit environ 800 livres. Pourtant les conditions ne se prêtaient pas à son développement, car elle n'était pas créée par un décret officiel des autorités et n'avait donc ni budget ni direction, sans parler de statut. Et les locaux indispensables lui manquaient aussi. Donc après un an et demi de vie dans la librairie de M. Vozarović, elle fut transférée à l'Imprimerie Nationale, et c'est ensemble avec cette dernière qu'elle survécut au déménagements de Belgrade à Kragujevac et retour. En 1838 elle servit de base à la bibliothèque créée par le Ministère de l'Education qui avait commencé à enrichir sa bibliothèque par l'achat des livres et particulièrement par l'achat de la bibliothèque célèbre de L. Mušicki. Cette bibliothèque comptait plus de 1.000 livres.

2. Milovan Spasić — Ce n'est qu'en 1844 que Milovan Spasić, fonctionnaire du Ministère de l'Education, un homme cultivé, a mis de l'ordre dans cette Bibliothèque, il est vrai en amateur, en divisant les livres en quatre groupes: 1) livres serbes; 2) livres russes et slaves; 3) livres allemands; 4) livres latins et anglais. Au début de 1845 la Bibliothèque comptait 1.421 titres et 2.283 volumes. Spasić a fait un rapport important et détaillé au Ministère sur l'état de la Bibliothèque, rapport

daté du 21 février 1845. Le rôle de Spasić est important parce que — 1) il a été le premier à arrêter, en qualité de personnage officiel, la ruine de la bibliothèque, il a fait la liste de livres et y a mis de l'ordre; — 2) il a proposé de donner à la Bibliothèque le caractère d'une institution officielle et publique; — 3) il a donné l'ordre d'acheter pour la bibliothèque d'abord tous les livres serbes et ensuite ceux qui concernent les Serbes et les Slaves en général; — 4) il a proposé d'y réunir tous les livres des Ministères et institutions de l'époque; — 5) enfin il a proposé de nommer un dirigeant permanent de la Bibliothèque et d'établir son statut.

3. Nouvelles acquisitions de la Bibliothèque. — Le Ministère de l'Education s'efforçait agrandir la Bibliothèque. Aussi a-t-il déployé de grands efforts pour racheter la bibliothèque de J. Kopitar, mais sans succès. Pourtant en 1846 il a racheté la bibliothèque de M. German comptant 312 livres et cartes. En 1850 fut rachetée une quantité importante de livres du professeur Morstadt de Heidelberg.

4. Installation de la Bibliothèque. — Depuis qu'elle est entrée dans les murs du Ministère de l'Education, la Bibliothèque y est restée et c'est là qu'elle a reçu, en 1853, son premier bibliothécaire.

Illustrations dans le texte:

Fig. 1 — Dr. Milovan Spasić

Fig. 2 — Fac-similé d'une lettre de J. Jakšić au Ministère de l'Instruction Publique en 1838